

Ministerie van Binnenlandse Zaken en
Koninkrijksrelaties

Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-
Generaal
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

www.rijksoverheid.nl
www.facebook.com/minbzk
www.twitter.com/minbzk

Kenmerk
2017-0000115087

Uw kenmerk

Datum 3 maart 2017
Betreft Verdere uitwerking van afspraken over gebruik rekenhulpmiddel
voor berekenen van de uitslag van de komende verkiezing

Zoals bekend bij de Kamer en besproken in het Algemeen Overleg van 9 februari jl. heb ik eerder besloten dat geen gebruik gemaakt mag worden van USB-sticks of andere digitale gegevensdragers om de optelresultaten over te brengen van de burgemeesters naar de hoofdstembureaus en van de hoofdstembureaus naar het centraal stembureau.

Op 15 februari jl heb ik de Tweede Kamer een brief gezonden over de afspraken die op 14 februari jl. zijn gemaakt met de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) en de Nederlandse Vereniging voor Burgerzaken (NVVB) over het proces van het totaliseren van de uitgebrachte stemmen op gemeentelijk niveau en op het niveau van de kieskring ten behoeve van het berekenen van de uitslag van de komende verkiezing van de leden van de Tweede Kamer. Met deze brief meld ik de Kamer hoe deze afspraken verder zijn uitgewerkt.

Het proces van het totaliseren van de uitgebrachte stemmen dient transparant en controleerbaar te zijn. Dat is het geval als het papieren proces in alle stappen die moeten worden doorlopen om de uitslag te berekenen, daadwerkelijk leidend is. De basis van het papieren proces zijn de processen-verbaal die de stembureaus opstellen waarin de uitkomst van de handmatige telling van de uitgebrachte stemmen is verantwoord. Op basis daarvan laat de burgemeester, met gebruik van een rekenhulpmiddel, optellen wat de uitkomst is voor de hele gemeente. Dat legt de burgemeester vast in een papieren opgave (de zogenoemde N11). Deze papieren opgave gaat vervolgens naar het hoofdstembureau dat dezelfde werkwijze hanteert. Hetzelfde geldt voor het centraal stembureau.

De afgelopen weken is intensief met de vertegenwoordigers van de gemeenten gewerkt aan de uitvoering van de afspraken die op 14 februari jl zijn gemaakt. Zo is een handleiding gemaakt aan de hand waarvan de gemeenten een spreadsheet kunnen opzetten en zijn randvoorwaarden geformuleerd voor het gebruik van de

Datum

3 maart 2017

Kenmerk

2017-0000115087

spreadsheet. Parallel hieraan heeft het bedrijf Fox-IT, in opdracht van de Kiesraad een onderzoek uitgevoerd naar eventuele kwetsbaarheden van het programma dat de Kiesraad bij eerdere verkiezingen aan de gemeenten beschikbaar heeft gesteld voor het bepalen van de totalen op gemeentelijk niveau en op het niveau van de kieskring. Nog voordat het rapport hierover gereed was heeft de Kiesraad de uitkomsten van het onderzoek met de VNG, de NVVB en mij gedeeld. Inmiddels is het onderzoek afgerond en heeft de Kiesraad mij het rapport toegezonden. Het rapport is als bijlage bij deze brief gevoegd.

De uitkomsten van het onderzoek bevestigen dat de wijze waarop OSV bij eerdere verkiezingen is gebruikt kwetsbaarheden kent. OSV kan op die wijze niet bij verkiezingen worden gebruikt. Ik doel daarbij specifiek op de bevindingen en aanbevelingen die worden gedaan op de pagina's 34 en 35 van het rapport.

Het onderzoek laat ook zien dat functionaliteiten van OSV wel bruikbaar zijn als rekenhulpmiddel mits, net als was voorzien voor het gebruik van een spreadsheet als rekenhulpmiddel, gewaarborgd is dat het papieren proces leidend is. Deze constatering is op 28 februari jl. onderwerp van gesprek geweest met de Kiesraad, de VNG en de NVVB. Alle partijen zijn het er over eens dat de functionaliteit van OSV die als rekenhulpmiddel gebruikt kan worden de beste basis biedt voor het in stappen totaliseren van de uitkomsten van de komende verkiezing. Gemeenten zijn er bekend mee en anders dan bij de spreadsheet moet de gemeente niet, aan de hand van een handleiding, het rekenhulpmiddel zelf nog uitwerken. Dat laatste is kwetsbaar omdat daarbij door gemeenten fouten kunnen worden gemaakt. In datzelfde overleg is, gegeven de aanbevelingen uit het onderzoek van Fox-IT, ook geconcludeerd dat een aanscherping van de randvoorwaarden voor het gebruik van het rekenhulpmiddel gewenst is.

Als extra controle op de juiste werking van het rekenhulpmiddelen zal daarom, in alle stappen van het proces, het totaal van de uitgebrachte stemmen per partij handmatig (dus zonder gebruik van een digitaal rekenhulpmiddel) worden uitgerekend. De uitkomst van deze handmatige telling is leidend en wordt verantwoord in de processen-verbaal die in elk van de stappen worden opgesteld.

Verder zijn dan nog de volgende randvoorwaarden van toepassing:

- Het rekenhulpmiddel wordt alleen gebruikt op computers die niet met het internet zijn verbonden;
- Voor alle stappen geldt het vier ogen principe. Dat wil zeggen dat wat er wordt ingevoerd, en uitgerekend altijd door iemand anders wordt gecontroleerd en geverifieerd;

Datum

3 maart 2017

Kenmerk

2017-0000115087

- In elke stap wordt de uitkomst van de vorige stap opnieuw handmatig ingevoerd. Er worden geen uitkomsten met gebruikmaking van digitale gegevensdragers overgebracht;
- De processen-verbaal van de stembureaus en de totaaluitkomst op gemeentelijk niveau kunnen worden ingezien bij de gemeente. Deze documenten moeten ter inzage worden gelegd totdat de Tweede Kamer beslist over de toelating van de nieuwe leden. Drie maanden nadat over de toelating van de nieuwe leden is beslist moet de burgemeester, conform hetgeen in de Kieswet is bepaald, de processen-verbaal vernietigen.
- De processen-verbaal van de hoofdstembureaus en van het centraal stembureau worden op het internet gepubliceerd. Zo is voor een ieder die dat wil te controleren hoe de uitslag van de verkiezing is berekend.

Hiermee is invulling gegeven aan de afspraken van 14 februari jl. om geen gebruik te maken van digitale gegevensdragers bij het overbrengen van de optelresultaten.

De gemeenten heb ik heden in een circulaire geïnformeerd over hetgeen met de vertegenwoordigers van de gemeenten en met de Kiesraad is afgesproken.

De minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties,

dr. R.H.A. Plasterk